

УДК 504.064.36

МЕДІНЕЦЬ В. І.¹, канд. фіз.-мат. наук, с.н.с.,
ЧЕБЕРКУС Д.В.², канд. екон. наук, с.н.с., **ЖЕРЕБЧУК С. В.**², канд. філол. наук,
МЕДІНЕЦЬ С. В.¹, д-р природ. наук,
ЧЕРКЕЗ Є. А.¹, д-р геол.-мінерал. наук, проф.,
СНІГІРЬОВ С.М.¹, канд. біол. наук, **КОВАЛЬОВА Н. В.**¹, канд. біол. наук, с.н.с.
¹Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, м. Одеса, Україна
²Міністерство освіти і науки України, м. Київ, Україна
E-mail: medinets@te.net.ua

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВІДНОВЛЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОРСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Найважливішою ознакою належності країни до розвинутих морських держав є існування в ній національної системи морських наукових досліджень з міцною науково-дослідницькою інфраструктурою, що дозволяє ефективно використовувати, охороняти та відновлювати власні морські ресурси та забезпечувати захист національних економічних і військових інтересів в виключних морських економічних зонах. В доповіді проаналізовано сучасний стан науково-дослідницької інфраструктури для проведення морських досліджень в Україні. Показано, що науково-дослідницький потенціал України в останні десятиріччя зменшився до мінімально критичного за всі роки незалежності, насамперед, внаслідок анексії Криму та прилеглої шельфу Чорного моря Російською Федерацією. Були втрачені значні природні морські і рекреаційні ресурси (площа контрольованої морської зони в Чорному і Азовському морях зменшилась в 3,07 рази, довжина берегової лінії в 1,70 рази), більшість спеціалістів та науковців морського профілю, унікальні бази даних багаторічних досліджень Світового океану, Чорного і Азовського морів, об'єкти інфраструктури (лабораторії, науково-дослідні станції, науково-дослідні судна), більшість ключових в галузі морських досліджень українських наукових установ та закладів вищої освіти, з кадрами, відповідною науково-дослідною і науково-навчальною інфраструктурою залишились в Криму. Фактичні втрати об'єктів науково-дослідницької інфраструктури за інформацією, зібраної нами від причетних до проведення морських досліджень Міністерствами та відомствами склали біля 6 млрд грн. Найбільші втрати в Криму за цінами 2013 р. понесли НАНУ (3,8 млрд грн) та МОН (1,0 млрд грн). Додатково, внаслідок морального і фізичного старіння, виходу з ладу, відсутності фінансування в останні роки було втрачено основних фондів об'єктів науково-дослідницької інфраструктури на суму біля 1,5 млрд грн. Проведення реальних регулярних експедиційних і польових досліджень в морській сфері внаслідок вище перелічених причин в останні роки практично припинилось. Морські дослідження Міністерства аграрної політики, Мінприроди, Міністерства внутрішніх справ України, МОН та інших ЦОВВ фінансуються з державного бюджету в недостатньому обсязі.

Показано, що правова база щодо проведення наукових морських досліджень визначається в останні роки Конвенціями, активним членом яких є Україна, насамперед із захисту Чорного моря від забруднення, про збереження мігруючих видів диких тварин, а також Угодою про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану, Всеєвропейською стратегією збереження біологічної та ландшафтної різноманітності та іншими. Угодою про асоціацію між Україною та ЄС передбачено впровадження двох базових директив: Рамкової Директиви ЄС з морської стратегії та Водної рамкової директиви ЄС, які визначають вимоги до проведення наукових досліджень стану морського середовища. На національному рівні основним діючим на цей час законодавчим документом є Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. №1108, в якій одним з національних пріоритетів визначено «проведення морських наукових досліджень» та продекларовано, що «збереження, використання та розвиток науково-технічного потенціалу морегосподарської діяльності, системи підготовки та перепідготовки наукових кадрів, науково-дослідного флоту, фундаментальних і прикладних досліджень є важливим фактором сталого розвитку морської діяльності в державі».

Аналіз існуючої системи організації та фінансування наукових досліджень морського спрямування в Україні у 2014-2017 рр. показав, що на проведення морських наукових досліджень щорічно з державного бюджету 7 міністерствам і відомствам виділялось лише 16,8 млн грн. В останнє десятиріччя регулярні морські дослідження і спостереження проводились лише Одеським національним університетом імені І.І. Мечникова за фінансуванням МОН та окремих міжнародних проектів в прибережних водах острову Зміїний та в Одеській затоці, а також Державною службою з надзвичайних ситуацій МВС України на мережі прибережних гідрометеорологічних станцій Гідрометслужби України. Окремі морські експедиції проведено ДУ «Причорноморгеологія» на власному геологічному судні «Іскатель») у 2016-2017 рр. за фінансуванням з бюджету України та Українським науковим центром екології моря Мінприроди України за фінансуванням з міжнародного проекту ЕМБЛАС II на орендованих румунському науковому судні «Маре Нигрум» у 2016-2017 рр. та на вітчизняному судні «Auguste Piccard» у 2017 р. Треба зауважити, що міжвідомча координація під час планування, організації і використання результатів морських досліджень національного рівня та виконання міжнародних обов'язків України перед ООН, МОК та іншими міжнародними організаціями і Конвенціями була відсутня. За нашою думкою, саме відсутність єдиної національної системи адміністрування і координації морських досліджень призводить до додаткової деградації існуючої системи морських досліджень та до втрати минулих досягнень в морській галузі взагалі, що з кожним роком підвищує залежність від закордонних наукових та експертних центрів, тобто втрачається національний суверенітет морських досліджень. При організації морських наукових досліджень відсутня системність в правовому врегулюванні питань фінансування морських досліджень та

відновленні відповідної науково-дослідницької інфраструктури на національному рівні. Практична відсутність сучасної науково-дослідницької інфраструктури морського спрямування в науково-дослідних організаціях і закладах вищої освіти України стала причиною занепаду як науково-дослідної діяльності, так і зниження рівня забезпечення спеціалістами та науковцями внаслідок неможливості готувати на сучасному рівні необхідних для України фахівців та спеціалістів, що призводить до потреби користуватись послугами інших країн не тільки для проведення досліджень, а і для підготовки необхідних спеціалістів, тобто прискорює деградацію та девальвацію національного морського наукового потенціалу в цілому.

Обґрунтовано рекомендації щодо відновлення сучасної науково-дослідницької інфраструктури для проведення морських досліджень, регулярного збору, обробки та використання даних про стан морського середовища і природних ресурсів, що потребують негайної системної організації на національному рівні для гарантованого забезпечення незалежності, суверенності, обороноздатності та морської безпеки держави, виконання міжнародних зобов'язань, повернення Україні статусу світової морської держави та досягнення дієвого захисту її національних, політичних, соціально-економічних та екологічних інтересів в Чорному і Азовському морях та інших районах Світового океану.

Розглянуті питання пошуку оптимальних шляхів вирішення проблеми, насамперед принципи та механізми відновлення та функціонування цілісної системи морських досліджень, яка включатиме як організаційні заходи, так і заходи щодо створення сучасної науково-дослідницької інфраструктури та проведення реальних морських досліджень в Україні, що дозволить повернути Україну в перелік провідних морських держав з урахуванням досвіду функціонування національних систем морських досліджень країн ЄС з особливою увагою вирішення найбільш критичних пріоритетних завдань Уряду щодо відновлення морських галузей народного господарства та забезпечення збалансованого та невиснажливого морекористування на основі сконсолідованих та скоординованих зусиль. Показано, що діюча в Україні відомча система фінансування та виконання наукових досліджень при проведенні цільових морських досліджень в інтересах конкретних міністерств та відомств неспроможна вирішити існуючі проблеми. Запропоновано змінити принципи організації національної системи морських наукових досліджень з використанням нових моделей управління на основі формулювання та погодження центральними державними органами конкретних пріоритетних (найбільш важливих) проблем, для вирішення яких потрібно сформулювати перелік морських наукових цільових напрямів і завдань для подальшого використання Урядом у вирішенні існуючих внутрішніх економічних, соціальних, екологічних та міжнародних проблем. Враховуючи економічну, оборонну, безпекову і соціальну значущість проблеми відновлення державної системи морських досліджень та науково-дослідницьких інфраструктур запропоновано створити єдину національну систему морських наукових досліджень у відповідності з міжнародними обов'язками та національними

інтересами України замість відомчих систем, які вже показали свою недієздатність і слабкість в сучасних соціально-економічних умовах та з урахуванням змін, що відбулися в країні й Азово-Чорноморському регіоні. Національна система буде включати в себе Національний центр морських досліджень і мережу базових наукових організацій, на які буде покладено функції навчально-тренувальних центрів та безпосередня участь у виконанні конкретних комплексних прикладних проблемно-орієнтованих проектів.

Для реалізації рекомендацій запропоновано розробити Державну цільову науково-технічну програму, виконання якої дозволить створити цілісну національну систему морських наукових досліджень в Україні, спрямовану на забезпечення Уряду і заінтересованих міністерств та відомств сучасною інформацією, яка буде використана для захисту національних інтересів, підвищення безпеки, збереження суверенітету держави та формування позиції України у виконанні міжнародних Угод за умовами застосування сучасного світового досвіду у здійсненні наукових морських досліджень, залучення науковців для прогнозування пріоритетних напрямів розвитку країни, а також створення умов і механізмів для ефективного використання фінансових ресурсів бюджету країни при проведенні морських досліджень. Ключовим пріоритетом Програми буде врахування низки однакових міжнародних проблем усіх чорноморських країн, які можливо вирішити тільки їх спільними зусиллями, а саме: відновлення і охорона рибних ресурсів та інших живих ресурсів моря, з урахуванням інтродукції нових видів-вселенців, які знищують аборигенні види біоти та рибних ресурсів; прогнозування та попередження ерозії та зсувів берегів; атмосферний перенос забруднювачів на поверхню Чорного моря, який за даними наших науковців, є одним з основних джерел забруднення Чорного моря; річковий стік забруднювачів та сміття; підвищена активність воєнно-морських сил, насамперед Росії, яка не сприяє відродженню природних живих ресурсів моря; транскордонне забруднення з економічних морських зон інших держав та від річкового стоку Дунаю (60% забруднень від якого надходить в морську економічну зону України). Розглянути основні принципи та наведений перелік конкретних заходів майбутньої програми, які розподілені та 3 блоки: . а) організаційні, б) створення сучасної науково-дослідної інфраструктури, с) виконання наукових досліджень у виключній (морській) економічній зоні України.

Medinets V. I.¹, Cheberkus D. V.², Zhrebchuk S. V.², Medinets S. V.¹, Cherkez E. A.¹, Snigirov S. M.¹, Kovalova N. V.¹ Conceptual Basis for Research Infrastructure Restoration to Ensure Marine Studies in Ukraine

¹*Odessa National I. I. Mechnikov University, Odessa, Ukraine*

²*Ministry of Education and Science of Ukraine, Kiev, Ukraine*

Current state of research infrastructure for marine studies in Ukraine has been analysed. Recommendations as to restoration of modern research infrastructure for marine studies have been grounded with the aim to collect, process and make use of data on the state of marine environment and natural resources and to guarantee provision of independence, sovereignty, defensive capacity and marine security of the State. It has been proposed to develop State dedicated scientific and technical programme whose implementation will help to establish an integral national system of marine studies in Ukraine.